

Aegade jooksul on Võhmuta mõisal olnud mitmeid peremehi. 1913. aastal kuulus Võhmuta rüütlimõis Ernst Manteuffelile. On teada, et 1765. aastal mõõdeti mõisa maid 14²/₅ adramaaga, 1840. aastal aga ulatus see 23³/₅ adramaani.

Põhjasõja ajal suri Võhmuta mõisas katku 92 ja jäi ellu 40 täiskasvanud talupoega, nende seas veerandadrik Metsa Tõnu, kes oli end Rootsi valitsuse ajal kroonult 100 riigitaalri eest mõisale nõutavast teotegemisest ja kohustustest vabaks ostnud. Selle kohta oli Eestimaa kindralkuberner 5. juulil 1706. aastal välja andnud kaitsekirja. 1834. aastal oli Võhmuta mõisas 323, 1913. aastal aga 221 hinge.

Mõisaorjusest kurnatud talupoegade vastuhakud olid 1805. aasta oktoobris Karinul ja Orinal, kuhu kutsuti appi ka Võhmuta teomehi, kuid need kõhkleid ja jäid minemata. 1819. aasta juulis tõstsid mõisaametnike vastu häält mitmed Võhmuta mõisa teomehed. Kerdi Jüri

Endisest Võhmuta mõisast

Andres hakkas, kirves käes, berasumisliikumise aktiivsem tegelane.

vastu kupjale, kui too teda kepi-ga nuhtlema tuli. Kui mõisavalitseja üht Juhani-nimelist teolist karistada tahtis, hakkasid teomehed vastu. 1858. aasta talurahvarahutuste ajal astusid ka Võhmuta teomehed välja mõisnike vastu. Sama aasta 14. juulil nõudsid Võhmuta talupojad teokoormiste vähendamist. «Jumal löi nii saksad kui talupojad,» kuulutasid talupojad mõisnikule, «ja ei tee nende vahel mingit vahet — igaiks töötab enda ja oma laste jaoks.» 19. juulil teatas haagikohtunik kubernerile rahutustest Võhmutal ja palus tema käsutusse jätta pool eskadroni kasakaid. 25. juulil vastupanu lõppes.

Rahutuste ajal paistis silma 1813. a. sündinud Mart Münd, kellest sai aastail 1860—1862 Eesti kubermangus levinud üm-

Võhmutas oli stiilne mõisaansambel. Peahoone ees asus muruväljak ringteega, kuhu mõisalleelt sõideti läbi võimsa kivist aavärava, mille XIX sajandi esimesel poolel ehitas tolleaegne mõisaomanik 1812. aasta Isamaasõja võidu mälestuseks. Muruväljaku küljel paiknesid majapidamishooned. Mõisa säilinud peahoone terrassilt avaneb otsevaade oskuslikult mõisaansambelisse sobitatud klassitsistlikule aaväravale — riikliku kaitse all olevale arhitektuurimälestisele, mis ootab Tamsalu sovhoosi juhtkonnalt heaperemehelelikku suhtumist uue kätuse saamise näol.

I. KUSLAP